

VIỆN VIỆT-HOIC

BAN SỬ- NHA VIỆT-NAM

Giảng-khoa : NHÀ-CÔNG VE LỊCH-SỬ VIỆT-NAM

Phụ-trách : Giáo-sô Trần Gia-Phùng

TIẾT 9

NHÀ LY (1010-1225) THỜI KY SUY VI

I.- LY THÂN TÔNG (trò vì 1128-1138)

Niên hiệu: Thiên Thuần (1128-1132), Thiên Chông Bào Tồi (1133-1137)

Ly Nhân Tông không có con, lập cháu tên là Ly Đông Hoãn làm thái tử Ly Đông Hoãn là con của Sung Hiên Hầu, em của Nhân Tông. Khi Nhân Tông trị vì được 12 năm (cuối năm 1127 đầu năm 1128), Ly Đông Hoãn mới 13 tuổi (tuổi ta) lên nối ngôi tức Ly Thân Tông. Lúc nối Ly Thân Tông còn nhỏ tuổi nên mọi việc trong triều đều nhờ các cố thần giúp đỡ.

Đối với Nhân Tông, triều đình tiếp tục chính sách vua triều, chẳng có gì thay đổi quan trọng. Khi mới lên làm vua, ngoài việc ăn xài tu phàm, Thân Tông còn trải lại ruộng đất mà triều đình thu ruộng của người. Trong nước an bình, chẳng có một sự nổi loạn hay Chiêm hay Chân Lạp (Cambodia) nên quân phải nghe An đều bỏ chạy lui. Nhà Tống hình thái yên ổn, triều đình ra lệnh chia quân số làm 2 phần, một phần ở lại canh gác, một phần về làm ruộng 6 tháng; rồi cứ thế luân phiên thay đổi.

II.- LY ANH TÔNG (trò vì 1138-1175)

Niên hiệu: Thiệu Minh (1138-1139), Nội Ninh (1140-1162), Chính Long Bào Ông (1163-1173), Thiên Cảnh Chí Bào (1174-1175)

1.- Nối trò

Tháng 10 năm Mậu Ngọ (1138), Ly Thân Tông trị vì. Thái tử Thiên Tông mới 3 tuổi lên nối ngôi, tức Ly Anh Tông, mẹ là Lê Thò lên làm thái hậu, nắm quyền nhiếp chính. Hai nhân vật này trên nắm quyền là Nội Anh Vũ và cháu của vua Thân Tông, và là nhân tình của Lê Thò, và Tô Hiến Thành, một việc trọng đại, giúp triều đình yên ổn.

Cuộc nối loạn quan trọng nhất do **Thần Lôi** cầm đầu là Thái Nguyên vào cuối năm 1140 (canh thân). Thần Lôi, vốn làm nghề thầy bói, tới nhận làm con riêng của vua Ly Nhân Tông, rồi lên chiếm giữ vai cháu nội Thái Nguyên, sống tại Bình Võng, lập triều đình, phong quan tước cho thuộc cấp, và cầm quân đánh phá các nơi. (1) Giữa năm 1141 (tân dậu), Thần Lôi đem quân vây phủ Phụng Lũng (Thái Nguyên), bỏ Nội Anh Vũ và anh họ, phải bỏ chạy qua Lăng Châu (Lăng Sơn ngày nay). Tô Hiến Thành nhanh bắt nội, đem về Thăng Long trị tội.

Từ nối tình hình các châu vùng biên giới Việt Hoa tạm yên. Một người con trong việc chiêu an ở khu vực này là Đỗ Minh, thủ lĩnh phủ Phụng Lũng. Năm 1127 (nhinh mùi), Ly Nhân Tông gả công chúa Diên Bình cho nội Đỗ. Năm 1144 (giáp tý), sau khi dẹp yên cuộc nổi dậy của Thần Lôi, vua Ly Anh Tông lại gả cho ông ta thêm công chúa Thiệu Dung. Chính sách của các vua nhà Ly là liên kết hoàng gia với thủ lĩnh các vùng biên giới nhằm ổn định và mở mang vùng này.

Tháng 12 năm nhâm tuất (qua năm 1143), triều đình quy định lại thuế các bản ruộng đất. Quy định này rất cần thiết để giải quyết những tranh tụng trong giai đoạn khẩn hoang lập ấp lúc bấy giờ. (2) Năm 1156 (bính tý), theo đề nghị của Tô Hiến Thành, nhà vua cho lập **miếu Khổng Tử** ở phía nam thành Thăng Long. Sau khi Văn Miếu được thành lập năm 1070 dưới đời vua Ly Thánh Tông, việc xây thêm miếu Khổng Tử cho thấy Nhà Lý càng ngày càng nâng cao sự sùng bái đối với Khổng Tử.

Năm 1172 (nhâm thìn), sau các cuộc tuấn du này nội vua LyuAnh Tông viết sách *Nam bát phiên giới nĩa nĩa* một tác phẩm về địa lý nước ta, những rất tiếc nay đã thất truyền.

Lúc bảy giờ tuy chĩa này 40 tuổi, LyuAnh Tông đau yếu, bệnh tật. Nhà vua muốn chuẩn bị người nối ngôi. Thái tử Long Sồng phạm tội, bị nhà vua truất bỏ năm 1174 (giáp ngo). Vào năm sau (ất mùi, 1175), nhà vua lập thái tử Long Cain, mới 3 tuổi (tuổi ta) làm thái tử

2.- Ngoại giao

a) Với Trung Hoa:

Sau khi vua LyuAnh Tông lên ngôi, nhà Tống cử sứ sang sách phong nhà vua làm Giao Chỉ Quận Vương năm 1139 (kỷ mùi). Năm 1145 (ất sũ), một thanh niên người Hoa, tên là Nam Hũu Lũng, tới dâng chiếu mô bình sứ, nhanh cướp châu Quảng Nguyên (Cao Bằng). Triều đình cử Đông Tô Minh đi quản này lui, bắt nước họ này của Nam Hũu Lũng trả lại cho nhà cầm quyền Trung Hoa.(3) Năm 1164 (giáp thân), nhà Tống sai sứ sang cai phong cho LyuAnh Tông tới Giao Chỉ Quận Vương sang **An Nam Quốc Võng**. Đây là một tháng lỗi ngoài giao quan trọng, vì này là lần này tiên triều đình Trung Hoa không còn coi nước ta là một quốc gia, mà chính thức thừa nhận Nãi Việt là một nước riêng.(4)

b) Với các nước khác:

Năm 1150 (canh ngo), người Chân Lạp (Cambodia) tấn công bang nước họ này xâm nhập đến núi Vui Tháp, ở NgheAn, thì bị chống khí khiến nhiều người chết, phải rút lui. Năm 1152 (nhâm thân), xảy ra cuộc tranh chấp ngoài biển tại Chiêm Thành. Triều đình cử LyuMông cầm quân can thiệp, nhưng LyuMông bị tử trận, quân Việt phải rút lui.(5) Sau này vua Chiêm cử sứ sang tạ ý họ này. Năm 1159 (kỷ mĩ), người Ai Lao tấn công ở Hồng Hoai, bị Tô Hiến Thành dẹp yên.

III.- LYỖ CAO TÔNG (trị vì 1176-1210)

Niên hiếu: Trình Phu (1176-1185), Thiên Tô Gia Thủy (1186-1201), Thiên Gia Bào Hũu (1202-1204), Trĩ Bình Long Ờng (1205-1210)

1.- Việc nối ngôi

Hoàng tử Long Sồng này nước LyuAnh Tông lập làm thái tử Năm 1174 (giáp ngo), Long Sồng bị truất phế vì phạm tội tở thông với cung phi của nhà vua. Hoàng hậu Chiêu Linh nhiều lần xin vua tha tội Long Sồng, nhưng vua không thuận, vào phong Long Cain mới 3 tuổi làm thái tử tháng 2 năm ất mùi (1175). Nhà vua còn phong nước võng cho Tô Hiến Thành và cử ông làm Thái phó Bình chống quân quốc trong đời, ông này triều đình, ông thời giúp thái tử trong cai chính đời. Khi LyuAnh Tông tử trận vào tháng 7 năm ất mùi (1175), bà Chiêu Linh nếm tiên bực tức cho với của Tô Hiến Thành là Lũu thũ, xin giúp Long Sồng, Tô Hiến Thành trả lời: "...*Lam này bát nghĩa mai nước giao sang, cử này này trung thân nghĩa số lại vui long mai lam nước...*" (6) Tô Hiến Thành công quyết phớt lờ thái tử Long Cain lên ngôi tức vua LyuCao Tông. Bốn năm sau, Tô Hiến Thành tử trận (kỷ hũ, 1179).(7) những triều đình vẫn còn nhiều này thân nên việc triều chính không có gì thay đổi.

2.- Nội loạn

Khi Cao Tông lớn lên và tới mình cầm quyền, Cao Tông ham chơi hôn là trẻ nước. Năm 1208 (bính thìn), nhà vua phạm một sai lầm trầm trọng: lúc này viên tri NgheAn quân (cai việc quân ở NgheAn) là Phạm Du thu nạp bọn vong mạng, trộm cướp, lập ra hội "hũu nhân" (người do thám), chia nhau đi cướp bóc các nơi. Vua sai thông phạm phụng ngôi Phạm Bnh Di đi này. Phạm Du thua chạy. Bnh Di tịch thu tài sản, nộp phạm này của Phạm Du. Phạm Du mất sai thủ hai ve kinh này dụng vàng bạc hoá lo các quan trong triều, nói rằng mình vào tội, bị hại oan, xin về triều chịu tội, và vụ cho Phạm Bnh Di tàn ác, giết hại lòng dân. Nhà vua tin lời, cho với Phạm Du vào châu, và ra lệnh gọi Phạm Bnh Di nếm quân về. Khi Di về tới triều đình năm 1209 (kỷ tĩ), nhà vua cho bắt giam Di và con là Phũ.

Bộ đội của Phạm Bnh Di là Quách Bức nước tin này, rất tức giận nếm quân phạm này, nhưng bị chặn lại không cho vào thành. Quách Bức phạm này thanh xông vào. Cao Tông sai nếm hai cha con Bnh Di ra giết rồi cùng thái tử Sầm bố trị. Quách Bức cướp xác Phạm Bnh Di và Phũ nếm táng ở ngoài thành, rồi lập con trai thũ của Cao Tông tên là Thãm lên làm vua.

LyuCao Tông lánh nạn đến Quy Hoai giang (vùng sông Thao ở Hồng Hoai), trong khi thái tử Sầm chạy đến thôn Lũu Gia ở Hải Ấp (nay thuộc Thái Bình). Tại vùng này, có một người nhà giàu là Trần Lyũ sông bang nghe

nhân cái, nôi nhiều ngôoi ve theo, cũng nói lên hung côi mo vung. Thái tôi Saim côi con gái của Trần Lyi va phong cho Trần Lyi tôi minh tôi, (8) cái với lai Toi Trung Tôi lam nien tien ch huy sô

Trần Lyi tap hoip hong binh, ve kinh thanh nhân Quaich Boi. Sau khi deip yei Quaich Boi, Trần Lyi rôi Lyi Cao Tông hoai cung. Nha vua thôi nhôi ngôoi coi công, phai nhôi kei côi toa, ro cho rôi thái tôi Saim trôi ve kinh nôi con Trần thôi lai nha cha me.

Lyi Cao Tông hoai kinh chang bao lau thì tôi tran va thoi 10 nam canh ngoi (1210), hoi dong 38 tuoi, ôi ngoi nôi 35 nam. Thái tôi Saim theo di chieu len noi ngoi tôi Lyi Huei Tông, moi 17 tuoi (tôi ta), toi me lai Nam thôi len lam hoang thôi hau, cung nha vua lo viec chinh soi.

IV.- LYI HUEI TÔNG (trôi vi 1211-1224)

Nien hieu: Kien Gia (1211-1224)

1.- Viec trieu chinh

Lyi Huei Tông cho ngôoi nôi Trần thôi, nhôi Trần thôi chôi chôi ve ngay. Nha vua phai sai Toi Trung Tôi cung phung ngôi Phaim Boi ni lai nôi, rôi Trần thôi ve cung, va sai lap lam nguyen phi. Luc nôi, Trần Lyi bôi mo năm giac khai giac che, ngôoi con trai thôi lai Trần Tôi Khanh len thay nam hong binh, cũng nôi goi ve trieu cai quan quan gia, va nôi phong tôi Chôi Tın Hau. Con Toi Trung Tôi nôi phong chôi thái uy tôi Thuan Lou Bai

Nguyen phi Trần thôi khôi nôi long thái hau, thôi hay bôi thái hau hanh hai. Thay em mình khôi sô thoi 3 nam quy dai (1213), Trần Tôi Khanh nem quan nen cung vua xin nôi xa giac Lyi Huei Tông chôi bie ygi, xuong chieu ra len cho quan cai nôi ve kinh thanh nhân bat Trần Tôi Khanh, truat nguyen phi Trần thôi xuong lam ngôi nôi

Nôi tin nay, Trần Tôi Khanh mo lai nôi nen xin tai toi. Huei Tông canng nghi ngôi ben cung thái hau chay len Lang Chau (Lang Sơn ngay nay) va nôi 1214 (quy dai). Tôi Khanh nem quan theo nen Lang Chau, vua lai cung thái hau chay ni Binh Hoi.(9)

Trên nôi tron chay, thái hau cho rang Trần thôi lai be nôi của bôn phai trôi Trần Tôi Khanh nen thôi hay hanh hai Trần thôi. Côi lai thái hau buoi Trần thôi phai tôi sai, nhôi Huei Tông khôi nôi y Nha vua con che chôi cho Trần thôi khôi bôi thái hau nhân thoi nôi. Côi cung, khôi chôi noi soi hanh hai của chinh thái hau, Huei Tông cung Trần thôi bôi tron nen nha tôi quan Lai Moch ôi An Duyen. Bie tin nay, Tôi Khanh sai Vông Lai nem thuyen nen nôi. Vua chuyen nen vung bai Côi Lien,(10) với Tôi Khanh nen gap.

Trần Tôi Khanh rôi vua trôi ve kinh nôi va nôi năm 1216 (binh ty). Lyi Huei Tông tôi chôi lai trieu nôi, phong Trần thôi lam hoang hau, Trần Tôi Khanh lam Thái uy phui chinh, anh cai của Trần Tôi Khanh lai Trần Thôi lam Noi thôi phai thui

2.- Hoi Trần nam quyen

Tôi nay, quyen hanh trieu nôi nha Lyi dai dai loi va tay anh em hoi Trần. Trần Tôi Khanh cung với Thôi tôi quan Phan Lan tôi chôi lai quan nôi, che tai vu khi, huan luyen voi nghe phai chan lai quan thôi Chôi trôi mo vai cuoi noi loai noi tinh hình trong nôi coi the coi lai tam yei. Nhôi tai trieu nôi, soi khôi nha vua canng ngay canng yei kem.

Sau khi hoai cung mo thôi gian, Huei Tông bôi binh cung va nôi 1217 (ninh sô). Khi phai nien, nha vua tôi xong lai Thien tôi giang tran, tay cam giac va moic, tren bui toi cam côi noi mua may suoi ngay. Nha vua uong rôi say li bi, khôi lam viec nôi; moi viec trong trieu do mo mình Trần Tôi Khanh quyet nôi.

Năm 1223 (quy mui), Trần Tôi Khanh qua nôi, nôi truy phong lam Kien Quoc nai vông. Anh cai của Trần Tôi Khanh, va cung lai anh của hoang hau, lai Trần Thôi nôi nôi len lam Phui Quoc thái uy va chau khôi xong ten; em hoi của hoang hau lai Trần Thui Noi lam nien tien ch huy sô coi giôi quan nôi.

Trong khi nôi beinh tinh Lyi Huei Tông canng ngay canng tram trong. Nha vua khôi coi con trai, chôi hai gai nen do hoang hau Trần thôi sinh ra lai công chôi Thuan Thien, sinh nam 1216 (binh ty), va công chôi Chieu Thanh, sinh nam 1218 (mau dai). Thuan Thien nôi gai cho Trần Lien, con hau của Trần Thôi. Huei Tông lap công chôi Chieu Thanh, huy lai Pha Kim, lam thái tôi nôi noi ngoi.

V.- LYI CHIEU HOANG (trôi vi 1224-1225)

Niên hiếu: Thiên Chương Hậu Nãi

1.- Sôisap nãt của Trần Thuĩ Nôã

Lyũ Hueã Tông truyeãn ngoã cho Chieũ Thanh vào tháng 10 năm giáp thãn (1224) tõi Lyũ Chieũ Hoang. Hueã Tông lãn lam thõng hoang, dõĩ ra õũ chũã Chãn Giãp trong nõã thanh. Chieũ Hoang mới 7 tuõĩ (tuõĩ ta) nãn mọi viẽc do thãĩ hãũ Trãn thõ cùng với em hõĩ lãn Trãn Thuĩ Nôã quyẽt nõãn.

Theo sõi sach, tuy ít hõĩ, nhõng Trãn Thuĩ Nôã lãn một ngõõĩ rãt thõng minh, tãĩ ba, tãn bãn, vãn rãt gian hung. (11) Thuĩ Nôã nãn cung Trãn thõ tìm cãĩch chuyeãn quyẽn một cãĩch nheĩ nhãng vãn hõĩp lyũ tõi hõĩ Lyũ qua hõĩ Trãn.

Cãĩch sãp nãt của Trãn Thuĩ Nôã rãt kheĩ lãn, bãn nãũ bãn viẽc tháng 10 năm ấũ dãũ (1225) xũng chieũ tuyeãn con em cãĩc quan viẽn sung vào lam cãĩc công viẽc sãc dũch trong cung Lyũ Chieũ Hoang. Hõĩ Trãn dũng cãĩc chãũ lãn Trãn Bãn Cãp lam Cãn thõ thõĩ lũc cũc chĩ hãũ, Trãn Thiẽm lam Chĩ hãũ cũc, Trãn Cãnĩh lam Chĩnh thuĩ nẽũ lãn nhõng chõĩc vui hãũ cãn vua Lyũ Chieũ Hoang.

Trong ba ngõõĩ nãũ, Trãn Cãnĩh lũc nõi 8 tuõĩ (tuõĩ ta) nõõĩc Lyũ Chieũ Hoang thĩch hõn cũĩ thõng hay nõã nũũ, trẽũ chõĩc. (12) Một hõĩm Cãnĩh bõng chãũ nõõĩc nõng hãũ, Chieũ Hoang rõũ mãũ, võĩ nõõĩc vào Trãn Cãnĩh, rõũ lãn khãĩn nõng trãũ nẽm cho Cãnĩh. Cãnĩh khõng biẽt trãĩ lõĩ sao, vãn trĩnh bãy lãn với Trãn Thuĩ Nôã Nõãn nõi: "... Nẽũ quãĩ thãũ nhõ thẽ thõĩ hõĩ ta thanh hoang tõi hay bõ diẽt tõi nãũ..." Một lãn khãĩc, Chieũ Hoang lãn khãĩn trãũ nẽm cho Cãnĩh, Cãnĩh trãĩ lõĩ: " Bẽ hãĩ thã tõi cho thanh khõng? Thanh xĩn vãnĩg mẽnh. " Chieũ Hoang cũũĩ vãn nõi: " Thã tõi cho ngõõĩ. Nãy ngõõĩ nãĩ biẽt nõi khõn rõũ nõi " Cãnĩh vãn nõi chuyeãn lãn với Thuĩ Nôã Thuĩ Nôã hẽũ yũ ra lãn nõng cũũ thanh, cãnĩh phõng cung cãm nghiẽm nhãt, vãn loãn bãn: " Bẽ hãĩ nãĩ cũũ chõng rõũ ". Cãĩc quan nẽũ vãnĩg lõĩ, xĩn chõĩn ngay tõi vào chũc mẽng. Tuy chĩnh sõiĩ ghi lãn nhõ trẽũ, nhõng thõĩc tẽm õĩ diẽn tiẽn trong triẽũ nĩnh lũc bãy giõũ nẽũ do Trãn Thuĩ Nôã thũ xẽp nẽũ chũãn bõ lãn nõãn hãũ Lyũ vãn thĩẽt lãn nhã Trãn.

2.- Nha Lyũ mãt ngoã

Vào tháng 12 năm ấũ dãũ (qua năm 1226), Lyũ Chieũ Hoang nhõng ngoã cho chõng lãn Trãn Cãnĩh, chãĩn dõĩ nhã Lyũ Nẽn nãũ, nhã Lyũ õĩng ngoã nõõĩc hai trãm mõũĩ sãũ năm, truyeãn chĩn nõĩ vua.

Sau nãũ lãn nãĩ lyũ tõi chieũ truyeãn ngoã của Lyũ Chieũ Hoang:

" Hõĩ Lyũ vãnĩg mẽnh cao sãng tõi trõĩ, cũũ cũũ bõn biẽn. Liẽt thanh kẽĩ tiẽp lam vua hõn hai trãm năm, chãng mãy gãp vãn gian truãn, giãĩc cũũp nõĩ lãn nhõ õng, nhãĩn dãn khõng nõõĩc yẽn õn. Thõng hoang mãc bẽnh, khõng ngõõĩ nõĩ dõĩ, Trãm phãĩ vãnĩg theo thanh chẽ, gõõĩng gãũ nõĩ ngoã. Trãm xẽt thãũ ngoã bãũ rãt lãn trõĩng nãĩ mã Trãm lãn vua nãn bãn phãĩ gãnĩh vãn lũch sãũ trõĩ gĩão cho, riẽng nhõng nõm nõp lo sõi, nhõ sãp sa xũng võĩc sãũ. Nghĩ sao tìm nõõĩc hiẽn nhãĩn quãn tõi nẽũ gĩũp nõũ vãn chĩnh trõ. Duy cũũ Trãn Cãnĩh lãn ngõõĩ vãn chãũ nũũ vãn uy nghi nõõng hoang, thõĩc cũũ phõng nõũ bãn quãn tõi cũũ thẽ hõng ngoã bãũ nẽũ chõng nõũ trõng buõũ gian nguy. Vãn rãt mẽng Trãn Cãnĩh nõng lõng hõĩp sõi, đẽp yẽn loãn lãn, cũũ võĩ sinh dãn, nẽũ cũũng hõõĩng phũc thãĩ bĩnh." (13)

CHũũ THĩCH:

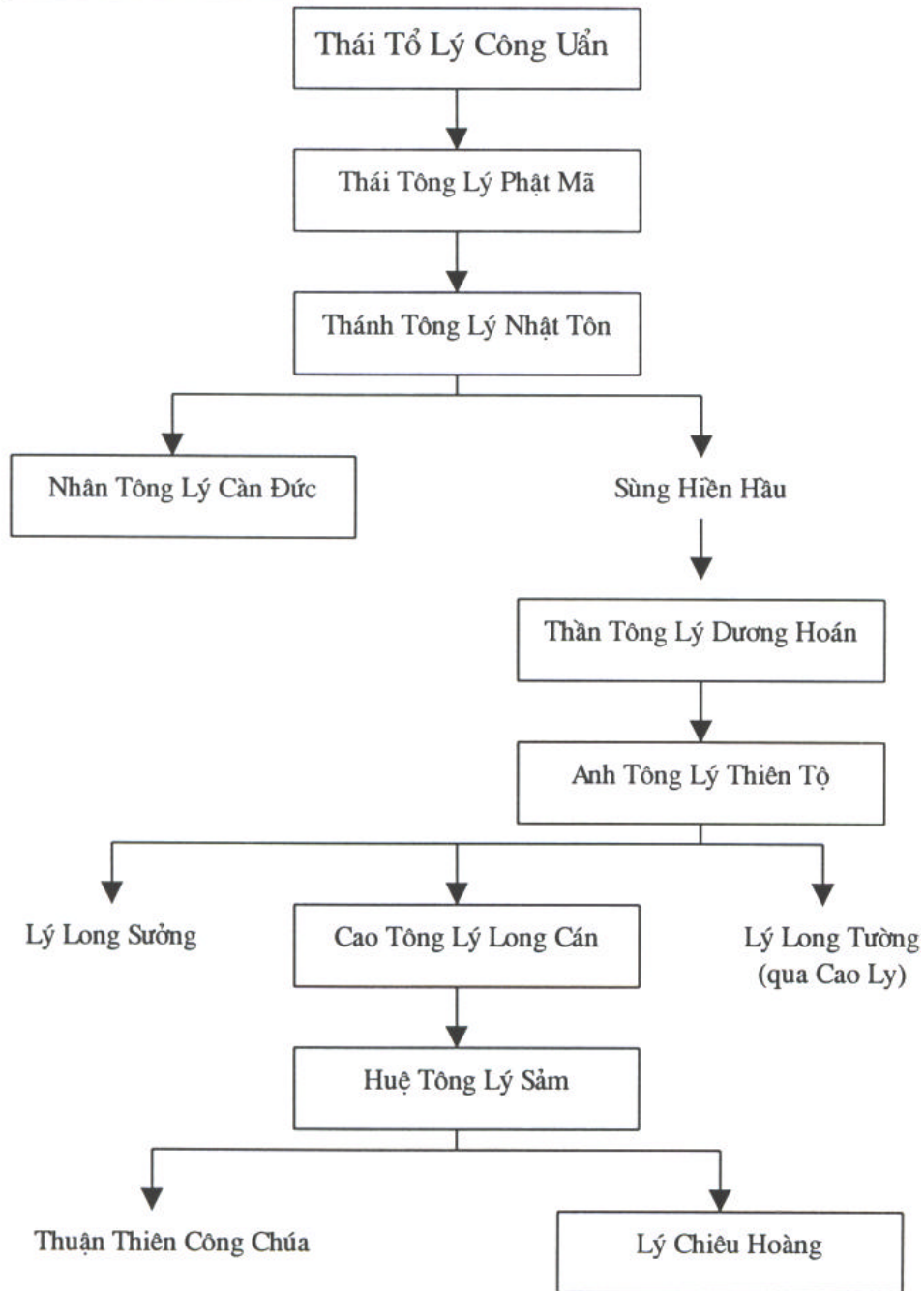
1. Trong *Viẽt sõi tiẽũ ấũn*, Ngoã Thõĩ Syũ nhãĩ nãn lõĩ nõi của viẽn quan tãnĩh Quang Tãũ (Trung Hoa) nhõ sãũ: "Vũ Nãn Tõn nhã Lyũ cũũ ngõõĩ con của cũũ thiẽp sinh ra, khõng nhãĩn lãn con, mã lãn vua Thanh Tõn. Ngõõĩ [con của] cũũ thiẽp ấũ chãũ sãng Nãĩ Lyũ [Vãn Nam], nõĩ tẽn lãn Trĩ Chĩ. Khi vua Thanh Tõn mãt, Nãĩ Lyũ cho Trĩ Chĩ vãn nõõĩc mũõn tranh ngoã vua với vua Ần Tõn, xĩn mũõn quãn nhãĩ Tõng, quan tãnĩh Quang Tãũ nõã viẽc ấũ tãũ lãn, vua Tõng xũng chieũ khõũc tõi Chãĩ rãn Trĩ Chĩ với Thanh Lõĩ lãn một ngõõĩ, sõi trãn tĩnh nẽũ xĩn nhãĩ Tõng cho viẽn bĩnh, lãn nõi dõĩ nẽũ lãn nhãĩ Tõng nõi" (Ngoã Thõĩ Syũ *Viẽt sõi tiẽũ ấũn*, bãn dũch của Hõĩ Viẽt Nam Nghiẽn Cũũ Liẽn Lãn Vãn Hõũ Ầũ Chãũ, Nxb Vãn Sõi San Jose, California, tãĩ bãn, 1991, tt. 146-147.
2. Theo quy nĩnh nãũ: "Phãĩm ấũ cãm cũũ nhõng ruõng thũc nĩn thĩ trong hãn 20 năm nõõĩc phẽp chũũc lãn; phãĩm nhõng ruõng hoang bõ ngõõĩ khãĩc cãy cãy rõũ thĩ trong hãn một năm nõõĩc phẽp thõã kẽĩn mãn nhãĩn lãn, quãĩ hãn ấũ nẽũ cãm chẽ. Nhõng ruõng nãũ nãĩ bãn nõũ rõũ hiẽn cũũ vãn khẽũ vãn khõn cũũ thĩ khõng nõõĩc chũũc nõũ. Kẽĩn nãn vĩ phãĩm sẽ phãĩ 80 trõõĩng. Tranh nhãũ ruõng ấũ mãn nẽũ bĩnh khĩ nãnĩh nhãũ nãn tõi thõng thĩ phãĩ 80 trõõĩng, vãn phãĩ tõi nõũ con ruõng ấũ thĩ trãĩ cho phĩã ngõõĩ bõ tõi thõng." (Cõõng mũc, bãn dũch nãũ dãn, tr. 352.)
3. Khi Nãm Hõũ Lõõĩng bõ nãũ lũĩ vãn Trung Hoa, trĩ chãũ Ung Chãũ (Trung Hoa) gĩãĩ sãc chẽ của vua Tõng, nõĩn Nãm Hõũ Lõõĩng. Hõũ Lõõĩng tõõĩng thãũ rãũ thuĩ liẽn bõ bãn giẽt.
4. Nguyẽn vào nãũ thẽ kũũ 12, Trung Hoa bõ ngõõĩ Kim uy hiẽp õũ mãn bãn nãn năm 1127 (nĩnh mũũ), Tõng Cao Tõng (trũ vĩ 1127-1162) dõĩ nõũ vãn Hang Chãũ (tãnĩh Chĩẽt Giang ngay nãy). Sõi Trung Hoa thõõng gõĩ gĩãĩ nõãn nãy lãn Nam Tõng. Phãĩ nõãn sõi gĩãĩ nõũc ta mõi khi qua triẽũ cũũ nhãĩ Nam Tõng chẽ nãn Quang Tãũ chõũ khõng lãn tõi Hang Chãũ. Nhãĩn viẽc

Tông Hiếu Tông (trò vì 1162-1189) lên kế vị Tông Cao Tông, vua Ly Anh Tông gọi thờ hoàng đế triều đình Trung Hoa nên cho soạn sử gia đình ta nên kinh nội chiếu mừng năm 1164 (giáp thân). Vua Tông nhường ý Thông thông, công sứ chỉ coi hai người, nay soạn sử gia đình Việt gồm ba người là Đoàn Tội Tô, Lý Bang Chính, Nguyễn Văn Hiến. Theo Ngoại Thôi Sĩ ý soạn do Đoàn Tội Tô cầm đầu chống tôn phong nội chiếu các, tôn sai phúc, cách ông xói ăn nói... nên Tông Hiếu Tông khám phúc, nhường ý nội ta thành An Nam quốc và phong vua ta làm An Nam Quốc Vương. (Ngoại Thôi Sĩ *sđ*. tr. 153.) Thái ra, lúc bấy giờ nhà Tông nhường khôn nên vì sợ nói dấy của người Kim ở phía bắc, mà Tông Hiếu Tông lại nước người Nại Việt có một phái boi hành xói nung mối theo nghi lễ ngoại giao, toira tôn trọng quyền hành của vua Tông, nên vua Tông rất ông ý. Trong thời vua Tông muốn vờ về vua Nại Việt nên giới mối liên lạc nước ta nên, tranh tình trạng người Nại Việt theo gông người Kim, ta công ở phương nam, thì nhà Tông sai phái chống nội chiếu hai mặt bắc và nam. Nhiều nhà Lý nhà Tông làm khi có Lý Thường Kiệt và Tôn Nhân đem quân sang đánh các châu Khâm, Liêm và Ung năm 1075 (ất mao), cho nên vua Tông mới quyết định như trên.

5. Theo Dohamide và Dorohiem trong *Danh từ Chăm lốc* số Sài Gòn, 1965, tt. 59-60, thì vua Jaya Harivarman I (trò vì 1147-1166?) bị người anh rể là Vamcaraja tranh chấp. Vamcaraja cầu cứu Nại Việt. Vua Ly Anh Tông mới gọi Lý Mong Ni.
6. *Công mục*, bản dịch tt. 368-369).
7. Khi Tô Hiến Thành bị bệnh sắp mất, Tham tri chính số Vua Tân Nông luôn luôn ở bên cạnh giường săn sóc, con Gian nghè nãi phu Trần Trung Tai ban viết nên không coi mất. Nội thái hậu (mẹ ruột Ly Cao Tông) nên thăm, hỏi ông hoàng đế ai lên theo ông làm tổng quốc giúp việc triều đình, Tô Hiến Thành đáp : " *Trần Trung Tai coi thế làm nước* ". Thái hậu nói: "... *Tân Nông ngay đem hầu hai thuộc thàng sao ông không tiến cử?* ". Tô Hiến Thành trả lời: "... *Be hai hỏi người coi thế thay tôi nên tôi mới nên cử Trần Trung Tai con nếu hỏi người săn sóc nuôi dưỡng tôi thì không phải Tân Nông con ai nữa?...*" (*Công mục*, bản dịch tr. 371).
8. Theo *Công mục*, bản dịch tr. 359, mình tôi lại một nước nên phong cho người coi công.
9. Bình Hợp, các sách nêu không rõ nữa.
10. An Duyệt (hay Yên Duyệt), bài Cửu Liên, các sách không rõ chính xác nữa, chỉ cho biết coi thế ở Hải Đông.
11. **Trần Thuôi Nôi**(? - 1264): Ông là một nhà chính trị rất thông minh, nguyên tác và công quyết. Ông không tin nan bắt coi hành nông ta báp nập nên tiêu diệt nhà Ly và cũng coi nhà Trần. Chính số kể rằng coi một viên quan nãi nói với Trần Thái Tông: "*Be hai con thò au mai quyền bính của Thuôi Nôi to quai thế thì xa ta sẽ ra thế nào?*" Thái Tông liền đem viên quan nói nên nãi riêng của Thuôi Nôi và kể lại câu chuyện trên. Thuôi Nôi trả lời rằng: "*Câu nói nãi nung số thóc*", rồi lấy tiền và lụa thông cho viên quan nói. Một lần khác, Thái Tông ngồi ý muốn phong cho anh của Trần Thuôi Nôi là Trần An Quốc làm ta tổng. Thuôi Nôi từ chối rằng: "*An Quốc là anh của ta, nếu be hai nhận thay là người hiện tại thì ta xin từ chối nên không cho anh ta, nếu be hai nhận thay không phải hiện tại thì không nên dung, chỉ nếu cái hai anh em nếu làm tổng, thì nói với thiên hai con ra thế nào?*" Vì vậy, Thái Tông mới boi như này.
12. Trần Cảnh là em của Trần Liễu và là con thối của Trần Thừa.
13. Trích *Công mục*, bản dịch tr. 388.

[Xin xem tiếp trang sau: "THE PHOINHA LY"]

THỂ PHỔ NHÀ LÝ

a a